

УДК [316.334.4:[374.7.091.212:34]](477)
DOI <https://doi.org/10.37687/2413-6433.2021-1.10>

Шандра Р.С.,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри основ права України
Львівського національного університету імені Івана Франка
ORCID: 0000-0001-5777-6713

Бедрій М.М.,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри основ права України
Львівського національного університету імені Івана Франка
ORCID: 0000-0003-4021-1980

ПРАВОВА ОСВІЧЕНІСТЬ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ НЕЮРИДИЧНОЇ ОСВІТИ У КОНТЕКСТІ СТАНОВЛЕННЯ ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ В УКРАЇНІ: СОЦІОЛОГІЧНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

LEGAL ENLIGHTENMENT OF APPLICANTS FOR HIGHER NON-LEGAL EDUCATION IN THE CONTEXT OF THE LEGAL STATE'S STANDING IN UKRAINE: SOCIOLOGICAL-LEGAL ASPECT

Стаття присвячена правовій освіченості громадян, які здобувають вищу неюридичну освіту, у кореляції з проблемою становлення правової держави в Україні. Автори підтримують думку про те, що у правовій державі повинен бути високий рівень правової культури, формування якого потребує поширення у суспільстві знань про право. Проаналізовано положення Загальної декларації прав людини, Закону України «Про вищу освіту» та інших нормативно-правових актів, які вказують на необхідність набуття базових правничих знань незалежно від професійної приналежності.

Основою статті стали результати проведеного у листопаді 2017 р. викладачами кафедри основ права України Львівського національного університету імені Івана Франка опитування студентів неюридичних факультетів університету. Опитування показало, що студенти зацікавлені у вивченні юридичних дисциплін, які підвищують правову грамотність, сприяють формуванню правової культури студентів як громадян та майбутніх фахівців, і вважають, що такі дисципліни повинні викладатися в університеті (69,8%). Вони переконані, що їм важливо знати свої права (як споживача, власника, громадянина, фахівця тощо), норми законів та юридичну практику, які можуть захистити їх від протиправних дій органів державної влади та інших осіб (73,4%). Більшість студентів хотіла б краще знати свої права та способи їхнього захисту (74%).

За результатами опитування сформульовано висновок про те, що одним із найважливіших завдань сучасних українських університетів є надання студентам можливості вивчати правничі дисципліни для ознайомлення зі своїми правами, аналізу основних нормативно-правових актів, судової та адміністративної практики, вироблення і вдосконалення навичок застосування практичних засобів та механізмів захисту прав людини тощо. Відзначено великий попит на вивчення юридичних предметів студентами різних спеціальностей, який щорічно виявляється під час вибору загальноуніверситетських навчальних дисциплін у Львівському національному університеті імені Івана Франка.

Ключові слова: *правознавство, вища освіта, правова освіченість, правова держава, студенти неюридичних факультетів.*

The article is devoted to the legal enlightenment of citizens who receive higher non-legal education, in correlation with the problem of the legal state's standing in Ukraine. The authors support the idea that the legal state should have a high level of legal culture, the formation of which requires the spread of knowledge about law in society. The provisions of the Universal Declaration of Human Rights, the Law of Ukraine "On Higher Education" and other normative-legal acts that indicate the need to acquire basic legal knowledge, regardless of professional affiliation, are analyzed.

The article was based on the results of a survey conducted in November 2017 by lecturers of the Department of Ukraine's Law Fundamentals of Ivan Franko National University of Lviv students of non-legal faculties of the university. The survey showed that students are interested in studying legal disciplines that increase legal literacy, contribute to the formation of legal culture of students as citizens and future professionals and believe that such disciplines should be taught at the university (69.8%). They are convinced that it is important for them to know their rights (as a consumer, owner, citizen, specialist, etc.), norms of law and legal practice that can protect them from illegal actions of public authorities and others (73.4%). Most students would like to know better their rights and ways to protect them (74%).

According to the results of the survey, it is concluded that one of the most important tasks of current Ukrainian universities is to provide students with the opportunity to study law to get acquainted with their rights, analyze basic regulations, judicial and administrative practice, develop and improve skills of practical tools and mechanisms of protection of human rights, etc. There is a great demand for the study of legal subjects by students of various specialties, which is manifested annually in the choice of selective subjects at the Ivan Franko National University of Lviv.

Key words: *jurisprudence, higher education, legal education, legal enlightenment, students of non-legal faculties.*

Проблема правової освіченості здобувачів вищої неюридичної освіти в Україні посідає вагоме місце серед актуальних напрямів наукових досліджень. У цій статті проведено аналіз взаємозв'язку цієї проблеми з іншим не менш важливим питанням – становленням правової держави в Україні. Оскільки увага українських правознавців традиційно та цілком природно прикута до проблемних аспектів організації вищої юридичної освіти, малодослідженим залишається питання про правові знання та компетентності громадян, які навчаються на неюридичних спеціальностях. Водночас наявність таких знань, на нашу думку, є корисною у професійному розвитку і повсякденному житті кожної людини, а також необхідною умовою для ствердження України як правової держави.

Від часу свого створення (1980 р.) кафедра основ права України Львівського національного університету імені Івана Франка забезпечує викладання правничих навчальних дисциплін на неюридичних факультетах, доповнюючи фахову підготовку студентів цінними знаннями про державу, право та інші фундаментальні юридичні поняття, а також знайомить їх із цікавою адміністративною і судовою практикою. В основу цієї статті покладені результати опитування студентів неюридичних факультетів університету, проведеного викладачами кафедри у листопаді 2017 р. Немає сумніву, що згадані результати не втратили актуальності й у сьогоднішні.

Отже, метою статті є з'ясування значення правової освіченості здобувачів вищої неюридичної освіти для становлення правової держави в Україні.

Як відомо, у ст. 1 Конституції Україна була проголошена не лише незалежною та суверенною, але й демократичною, соціальною і правовою державою. Водночас дослідники є солідарними в думці, що більшість ознак української правової державності мають формальний характер [1, с. 104], а тому про реальне існування правової держави в Україні стверджувати передчасно. Крім формальних ознак правової держави, необхідно забезпечити втілення соціально-змістовних ознак, серед яких вагоме місце посідає, згідно з ученням П. Рабіновича, «притаманність усім громадянам високої правової культури, зокрема їх обізнаності з життєво необхідними законами, а також умінь і навичок використання останніх у практичному житті» [2, с. 49].

У сучасних умовах рівень правової культури та правосвідомості населення України як держави, що прагне стати правовою, є не досить високим. Це зумовлене радянською тоталітарною спадщиною, недовірою до органів влади, що систематично порушували права громадян протягом років незалежності, а також низьким рівнем обізнаності в праві самого населення. До прикладу, за результатами соціологічного опитування, проведеного у 2011 році науковцями Г. Ревіною та Н. Шершень, було встановлено, що 32,4% від усіх опитаних громадян не знайомі з таким терміном, як «правова держава», але все ж 68,6% з них вважають, що розуміють його зміст, а пояснюючи його називали такі ознаки правової держави, як «держава, у якій діють закони», «країна, в якій поважають права громадян» і «держава, діяльність якої підпорядкована нормам права». Водночас 88,6% опитаних стверджують, що Україна не є правовою державою, і лише 11,4% погодились, що деякі елементи правової держави наявні. Проте статистичні показники щодо визнання чи невизнання України правовою державою навряд чи можна вважати репрезентативними, оскільки близько 20% опитаних, які зробили висновок, що Україна не є правовою державою, навіть не знайомі з цим терміном. Тому необхідно розробляти та реалізовувати державні програми щодо поширення юридичних знань серед населення, виховання у нього поваги до права тощо [3, с. 275; 4, с. 175–176].

Згідно із ст. 26 Загальної декларації прав людини, «освіта повинна бути спрямована на повний розвиток людської особи і збільшення поваги до прав людини». Ст. 29 декларації визначає, що «кожна людина має обов'язки перед суспільством, у якому тільки й можливий вільний і повний розвиток її особи. Під час здійснення своїх прав і свобод кожна людина повинна зазнавати тільки таких обмежень, які встановлені законом виключно з метою забезпечення належного визнання і поваги прав і свобод інших та забезпечення справедливих вимог моралі, громадського порядку і загального добробуту в демократичному суспільстві» [5].

Наведені обставини вказують на те, що заклади вищої освіти повинні не лише формувати навички, необхідні для підготовки фахівців у вузькій сфері (економіці, культурі, географії, фізиці, хімії, біології, філології тощо), а і забез-

печувати всебічний розвиток особи та надати їй інструментарій для знання, розуміння і захисту своїх прав, знання обов'язків перед суспільством і державою, встановлених законом меж прав людини тощо. Саме такі освічені та всебічно розвинуті індивіди можуть стати ядром громадянського суспільства і разом сприяти розвитку правової держави. Однак формування високого рівня правової свідомості та правової культури населення неможливе без системного та якісного правового навчання, яке є важливим інструментом інформування громадян про свої права та вироблення навичок для їхнього захисту.

Розуміння цієї проблеми зумовило необхідність відобразити роль правового навчання у національних нормативно-правових актах. Так, згідно зі ст. 26 Закону України «Про вищу освіту», на заклади вищої освіти покладено завдання, які закріплюють за ними становище найважливіших державних центрів, покликаних сприяти формуванню громадянського суспільства в Україні, а саме: участь у забезпеченні суспільного та економічного розвитку держави через формування людського капіталу; формування особистості шляхом патріотичного, правового, екологічного виховання, утвердження в учасників освітнього процесу моральних цінностей, соціальної активності, громадянської позиції та відповідальності, здорового способу життя, вміння вільно мислити та самоорганізовуватися у сучасних умовах; забезпечення органічного поєднання в освітньому процесі освітньої, наукової та інноваційної діяльності; збереження та примноження моральних, культурних, наукових цінностей і досягнень суспільства [6].

Указом Президента України від 26 лютого 2016 р. № 68/2016 затверджено «Національну стратегію сприяння розвитку громадянського суспільства на 2016–2020 роки» (надалі – Стратегія). У Стратегії зазначено, що активне, впливове і розвинене громадянське суспільство є важливим елементом будь-якої демократичної держави та відіграє одну з ключових ролей у впровадженні нагальних суспільних змін і належного врядування, в управлінні державними справами і вирішенні питань місцевого значення, розробці і реалізації ефективної державної політики у різних сферах, утвердженні відповідальної перед людиною правової держави, розв'язанні політичних, соціально-економічних та гуманітарних проблем.

Серед напрямів реалізації Стратегії передбачено такі як створення сприятливих умов для формування та інституційного розвитку організацій громадянського суспільства і міжсекторальної співпраці. У рамках зазначених стратегічних напрямів були поставлені такі завдання: активізація комплексних заходів, спрямованих на підвищення громадянської освіти населення щодо можливості захисту своїх прав та вираження інтересів через різні форми демокра-

тії участі; включення до навчальних програм загальноосвітніх, професійно-технічних, вищих навчальних закладів курсів і тем з питань розвитку громадянського суспільства; проведення просвітницьких заходів та соціальної реклами з питань взаємодії з організаціями громадянського суспільства, розвитку громадянського суспільства; стимулювання наукових досліджень, публікацій та просвітницьких заходів у сфері розвитку громадянського суспільства і міжсекторальної співпраці [7].

Водночас варто відзначити зростання попиту громадян на одержання правових знань і навичок. Так, у листопаді 2017 р. викладачі кафедри основ права України Львівського національного університету імені Івана Франка проводили анонімне соціологічне опитування серед студентів неюридичних факультетів університету «Про важливість правової грамотності для студента в особистому та професійному житті». Загалом опитано 628 студентів з 1-го по 5-й курс на 17 факультетах університету.

Питання, що поставлені студентам, та результати опитування відображені у таких діаграмах (рис. 1-6).

Питання 1: «Чи хотіли б ви краще знати свої права та способи їхнього захисту?» (рис. 1).

Питання 2: «Як часто ви потрапляли у ситуації, коли вам потрібна була юридична консультація?» (рис. 2).

Питання 3: «Оцініть за шкалою від 1 до 5, яким, на вашу думку, є рівень правової грамотності середньостатистичного студента на вашому факультеті» (рис. 3).

Питання 4: «Чи потрібна правова грамотність у вашій майбутній професійній діяльності?» (рис. 4).

Питання 5: «Оцініть за шкалою від 1 до 5, наскільки важливо для вас знати свої права (як споживача, власника, громадянина, фахівця тощо), норми законів та юридичну практику, які можуть захистити вас від протиправних дій органів державної влади та інших осіб» (рис. 5).

Питання 6: «Чи вважаєте ви, що серед навчальних дисциплін, які викладаються в університеті, повинні передбачатись дисципліни (зокрема, «Правознавство»), які підвищують правову грамотність та сприяють формуванню правової культури студентів як громадян та майбутніх фахівців? Оцініть потребу у вивченні такої дисципліни за шкалою від 1 до 5» (рис. 6).

Проведене опитування показало, що більшість студентів Львівського національного університету імені Івана Франка схиляється до думки, що правова грамотність є важливою складовою частиною їхньої професійної підготовки і може бути для них корисною. Вони зацікавлені у вивченні юридичних дисциплін, які підвищують правову грамотність, сприяють формуванню правової культури студентів як громадян та майбутніх фахівців, і вважа-

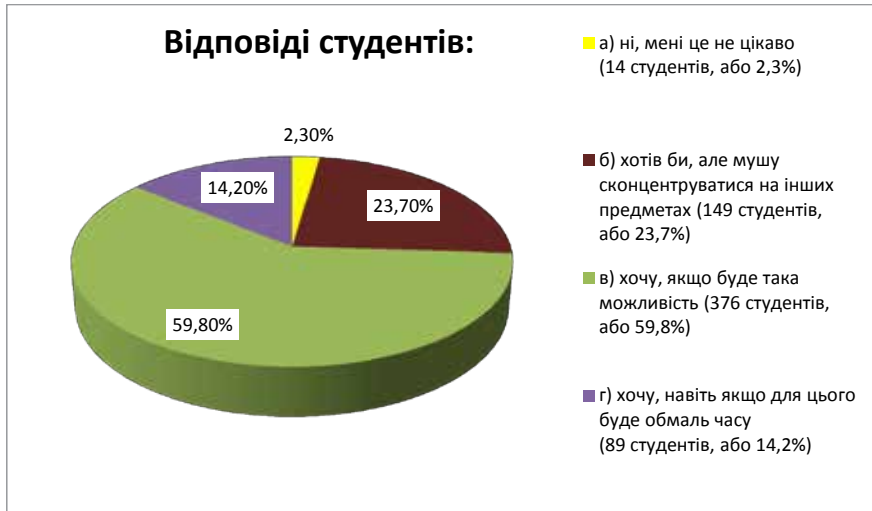

Рис. 1

Рис. 5

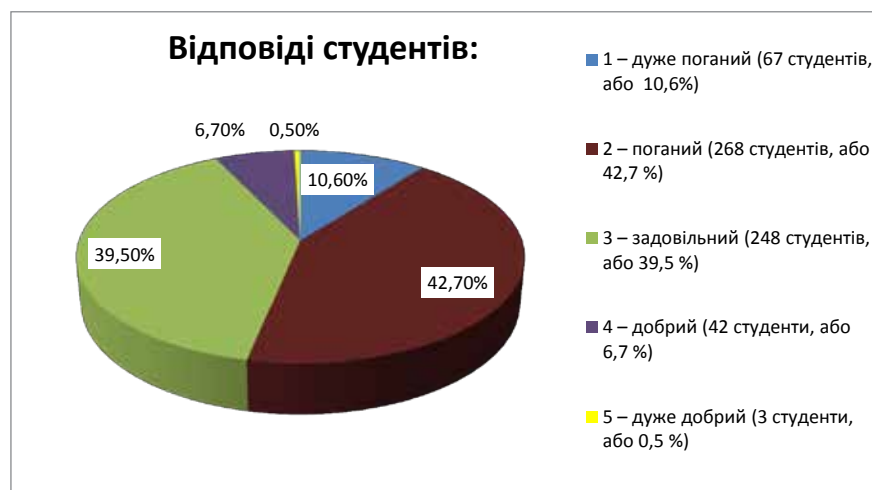

Рис. 3

Рис. 4

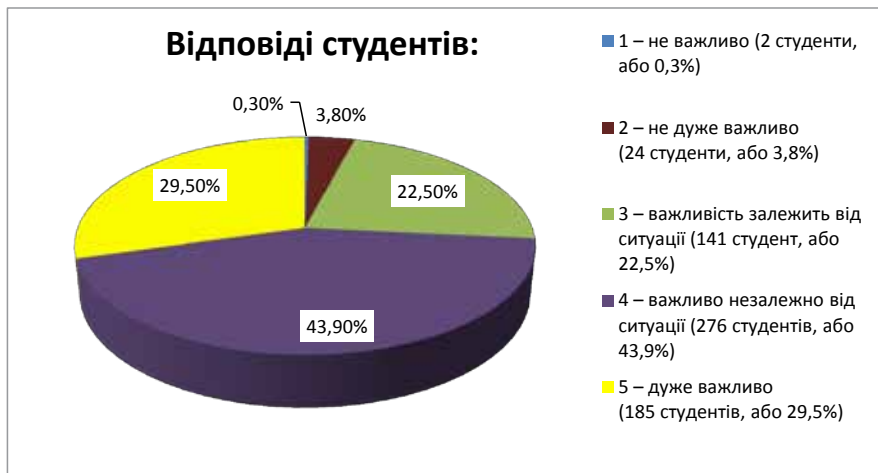

Рис. 5

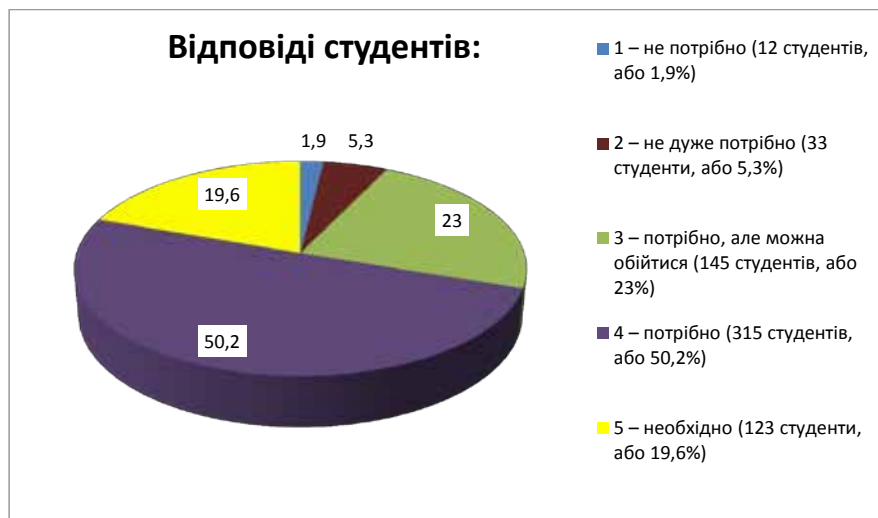

Рис. 6

ють, що такі дисципліни повинні викладатися в університеті (69,8%). Студенти переконані, що їм важливо знати свої права (як споживача, власника, громадянина, фахівця тощо), норми законів та юридичну практику, які можуть захистити їх від протиправних дій органів державної влади та інших осіб (73,4%). Більшість студентів хотіла б краще знати свої права та способи їхнього захисту (74%).

При цьому більшість студентів низько оцінює (як дуже поганий або поганий) нинішній рівень правової грамотності студентів університету (53,3%), що, на нашу думку, вказує на глибоке розуміння студентами негативних наслідків цієї проблеми для українського суспільства та держави, а також усвідомлення нагальної потреби у підвищенні правової освіченості (грамотності).

На підставі проведеного дослідження можемо зробити низку важливих **висновків**. Насамперед вважаємо, що запорукою подальшого становлення правової держави в Україні є висока правова освіченість громадян, якої неможливо досягнути без систематичного правового навчання. Одним із найважливіших завдань сучасних українських університетів є надання студентам можливості вивчати правничі дисципліни для ознайомлення зі своїми правами, аналізу основних нормативно-правових актів, судової та адміністративної практики, вироблення

і вдосконалення навичок застосування практичних засобів та механізмів захисту прав людини тощо. Особливо, зважаючи на значний попит щодо таких навчальних дисциплін.

З іншого боку, правничі навчальні дисципліни повинні бути максимально збалансованими – виправданим є домінування практичного складника (навички вирішення життєвих ситуацій, підготовки юридичних документів тощо), а теоретична основа потрібна як база для конкретних правничих умінь. Станом на сьогодні серед здобувачів вищої неюридичної освіти переважає попит на знання, що мають реальну практичну цінність. Підтвердженням цього висновку є популярність загальноуніверситетської вибіркової навчальної дисципліни кафедри основ права України «Юридичний самозахист», яку впродовж останніх трьох років вибирали для вивчення щорічно більш як 200 студентів Львівського національного університету імені Івана Франка.

Досліджені настрої та переконання львівського студентства доводять те, що в українському суспільстві сформувалася верства соціально активної правосвідомої молоді, яка не лише прагне знати свої права, але й готова активно їх захищати. Своєю чергою це підтверджує наявність в Україні молодого громадянського суспільства, яке невпинно рухається до розбудови та зміцнення правової держави.

Список використаних джерел:

1. Загальна теорія держави і права (основні поняття, категорії, правові конструкції та наукові концепції) / за ред. О.В. Зайчука, Н.М. Оніщенко. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 400 с.
2. Рабінович П.М. Основи загальної теорії права та держави. Львів : Край, 2008. 224 с.
3. Романов М.Ю. Правова держава в Україні: реалії та перспективи розбудови. *Молодий вчений*. 2014. № 12 (15). С. 274–278.
4. Войтович Н.П. Концепція правової держави у теоретичній спадщині Б.О. Кістяківського : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01. Львів, 2016. 207 с.
5. Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015.
6. Про вищу освіту : Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 37-38. Ст. 2004.
7. Про сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні : Указ Президента України від 26.02.2016 № 68/2016. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/68/2016#Text>.